

۱۲۸۴۸۱۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جغرافیای تاریخی بسطام

مجموعه جهانی مقدم

دانش آموخته کارشناسی ارشد تاریخ و تمدن ملل اسلامی

با همکاری و نظارت: دکتر قربانو دلیری

استادیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

انتشارات حلقه رود

۱۳۹۵

سرشناسه	جهانی مقدم، عصمت، ۱۳۵۲-
عنوان و نام پدیدآور	جغرافیای تاریخی بسطام / عصمت جهانی مقدم، با همکاری و نظارت شهربانو دلیری.
مشخصات نشر	سمنان، انتشارات حبله رود، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۳۱۲ص.: مصور.
شابک	۹-۳۷-۷۶۴۴-۶۰۰-۹۷۸: ۱۸۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. [۳۰۴]-۳۱۱.
موضوع	بسطام -- جغرافیای تاریخی
موضوع	بسطام
سناسه افزوده	دلیری، شهربانو، ۱۳۴۶-
رده‌بندی دکره	۹۱۳۹۴ج۵س/ DSR۲۰۷۵
رده‌ی دیو	۸۳۳۳/۹۵۵:
شماره کتابخانه	۴۰۱۵۹۷۶:

انتشارات حبله رود

سمنان، بلوار ولی، جنب مسجد آل محمد (ص)

www.abarkuhrood.ir

جغرافیای تاریخی بسطام
عصمت جهانی مقدم
با همکاری و نظارت دکتر شهربانو دلیری
طرح روی جلد: محمد عبادی تولایی
نمونه خوان: فائزه عبادی تولایی
تایپ و صفحه‌آرایی: محمد تقی رهبری فرد
شابک: ۹-۳۷-۷۶۴۴-۶۰۰-۹۷۸
چاپ و صحافی: زلال کوثر قم
ناشر: انتشارات حبله رود
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ نخست، ۱۳۹۵

کتاب حاضر حاصل پایان نامه دانشجویی است

و کلیه حقوق مادی و معنوی آن متعلق به دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد می‌باشد

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار.....
۴	مقدمه.....
۹	بخش اول: جغرافیای طبیعی بسطام.....
۱۱	موقعیت جغرافیایی بسطام در منابع معتبر تاریخی.....
۱۶	وضعیت ژئو-رستیک بسطام از نظر موقعیت جغرافیایی و ارتباطی.....
۱۹	سابقه تقسیمات کشوری شهرستان شاهرود.....
۲۰	بلوک‌های بسطام.....
۲۴	ابرسج.....
۲۵	آب و هوا و ناهمواری.....
۲۶	قنوات.....
۲۷	رودهای بسطام.....
۳۴	کوه‌ها.....
۳۸	پوشش گیاهی.....
۴۰	جانوران ناحیه بسطام.....
۴۱	مسیر جاده‌ها.....
۴۳	بازرگانی.....
۴۸	بخش دوم: پیشینه تاریخی بسطام.....
۵۰	پیشینه تاریخی.....
۵۰	وجه تسمیه و بنیان گذار بسطام.....
۵۴	بسطام پیش از اسلام.....
۵۶	اشکانیان در منطقه قومس.....
۵۹	نتیجه کاوش‌ها و حفاریات در قومس.....
۶۰	جنگ‌های خسرو پرویز (با پادشاهی ۳۸ ساله) با بهرام چوبین.....
۶۳	تاریخ بسطام در دوره اسلامی.....
۶۶	تاریخ بسطام از دوره عباسی تا دوره مغول.....
۷۵	اسماعیلیه قومس و بسطام.....
۷۶	تاریخ بسطام از دوره مغول تا دوره تیمور.....

۷۹.....	قصر سلطان حسام‌الدوله اردشير
۷۹.....	تصرف شاه مازندران قومس و بسطام را و وفات او
۸۹.....	بسطام در دوره صفويه
۹۱.....	بسطام در دوره افشاريه و زنديه
۹۱.....	بسطام در دوره قاجاريه
۹۵.....	تحولات حكومتی و حكمفرمايان بسطام و شاهرود و ...
۹۷.....	حكومت شاهرود و بسطام در دوره قاجاريه
۹۸.....	مشروطيت ، شاهرود و بسطام
۹۹.....	قيام سالا و جنگ او با اردوى دولتى در بسطام
۱۰۱.....	اجتماع نورانيه و كودتاى ناموفق محمد على شاه عليه نظام مشروطه
۱۰۲.....	اهميت يافتن ساهر در مائى بسطام
۱۰۶.....	بخش سوم: مشاهير و مراكز آموزشى بسطام
۱۰۸.....	مشاهير
۱۰۹.....	عارفان و دانشمندان
۱۰۹.....	بايزيد بسطامى
۱۱۷.....	شيخ ابوالحسن خرقانى
۱۲۱.....	حسين بسطامى
۱۲۱.....	قاضى ابوعمر بسطامى
۱۲۲.....	على بسطامى
۱۲۲.....	بايزيد دوم
۱۲۳.....	حسين بسطامى
۱۲۳.....	هبةالله بن محمد معروف به «موفق»
۱۲۴.....	ابوالفضل سهلگى بسطامى
۱۲۴.....	احمد بن حسن بسطامى
۱۲۵.....	عبدالله بسطامى
۱۲۵.....	اسماعيل بسطامى (ابوعبيد البسطامى)
۱۲۵.....	ابوعبدالله داستانى
۱۲۶.....	عنايت‌الله بايزيد بسطامى
۱۲۶.....	بايزيد بسطامى كاتب
۱۲۶.....	ابوالحسن بسطامى
۱۲۶.....	فخرالدين بسطامى
۱۲۶.....	محمد طاهر بسطامى

۱۲۷	علی بن طیفور بسطامی
۱۲۷	علاءالدین بسطامی
۱۲۸	احمد بن امین الدین فقیه شافعی بسطامی
۱۲۸	جمال الدین بسطامی
۱۲۸	آیت الله حاج شیخ علی اصغر ابرسجی (دانش پژوه)
۱۲۹	حجه الاسلام والمسلمین محمد حسین روحانی (اولین امام جمعه بسطام)
۱۲۹	بکر بسطامی
۱۲۹	مؤید بن حسین هبه الله
۱۳۰	حسین بسطامی
۱۳۰	فاضل بسطامی
۱۳۱	سید میر مطلب بسطامی
۱۳۲	عبدالرسول حسینی بسطامی
۱۳۲	آیت الله میرزا هدایت الله برسجی
۱۳۲	آیت الله العظمی حاج سید محمود شاهرویدی
۱۳۳	حاج شیخ سلمان قاسمیان
۱۳۳	حسین موسوی شاهرویدی
۱۳۴	آیت الله حاج شیخ عباس ابرسجی شاهرویدی
۱۳۴	آیت الله حاج شیخ محمد علی اشرفی
۱۳۵	حاج سید محمد موسوی شاهرویدی
۱۳۵	آیت الله سید حسن مرتضوی
۱۳۵	حجت الاسلام سید حسن اطهری
۱۳۶	آیت الله علی اصغر معصومی شاهرویدی
۱۳۶	عرفای دیگر بسطام
۱۳۷	شاعران و هنرمندان
۱۳۷	فروغی بسطامی
۱۴۰	رستم خوریانی
۱۴۰	ذوقی بسطامی
۱۴۱	سلطانی بسطامی
۱۴۱	مخمور بسطامی
۱۴۱	ضیاء الدین بسطامی
۱۴۳	وصال بسطامی
۱۴۴	محمد بسطامی

۱۴۳		ابوابراهیم بسطامی
۱۴۳		ابوعلی بسطامی
۱۴۴		حافظ ابرو، تاریخ نگار (حافظ ابری)
۱۴۴		شمس‌الدین بسطامی (کاتب)
۱۴۵		عبدالکریم بسطامی
۱۴۵		محمد بسطامی
۱۵۱		مکتب خانه‌ها و مدارس
۱۵۶		خانقاه‌های به‌فیاض
۱۵۷		مراکز آموزشی
۱۵۸		اوقاف
۱۶۱		بخش چهارم: فرهنگ بسطام
۱۶۳		فرهنگ عامه
۱۶۳		فرهنگ بسطام
۱۶۳		آداب و رسوم
۱۶۴		جشن‌ها
۱۶۴		آیین همسریابی
۱۶۵		ازدواج
۱۶۵		مراسم عقدکنان
۱۶۶		تحويل سال
۱۶۸		شب عید
۱۶۸		روز سیزده بدر
۱۶۹		آیین‌های نوروزی
۱۷۰		ایجاد بزرگ اسلامی
۱۷۰		یلدا
۱۷۱		عزاداری‌ها
۱۷۲		تعزیه‌های زنانه
۱۷۳		بیست و یکم ماه رمضان
۱۷۳		محرم و تعزیه در بسطام
۱۷۷		دسته سنگ زنان
۱۷۷		رسم طوق بستن در بسطام
۱۷۹		شب عاشورا در بسطام
۱۸۰		روز عاشورا در بسطام

۱۸۰	 شاطر خانه و اسب دوانی دور نخل روز عاشورا در بسطام
۱۸۲	 نخل گردانی روز عاشورا در بسطام
۱۸۳	 ترکیب جمعیتی
۱۸۳	 جمعیت بسطام
۱۸۷	 توانمندی‌ها
۱۸۸	 امکانات بسطام (در سال ۱۳۹۰)
۱۸۹	 نژاد
۱۹۰	 گویش و لهجه بسطامی
۱۹۲	 ضرب متنی بسطام
۱۹۸	 دین و مذهب
۲۰۰	 عقاید و باورهای مردم
۲۰۰	 راه‌های زبان گدا
۲۰۰	 چهارشنبه سوری
۲۰۱	 عقاید دیگر
۲۰۲	 غذاهای محلی (نان و شیرینی‌های سر)
۲۰۲	 انواع نان‌ها
۲۰۳	 پوشش (پوشاک مردم بسطام)
۲۰۴	 بازی‌های سنتی بسطام
۲۰۷	 بخش پنجم: جاذبه‌های گردشگری بسطام
۲۰۹	 جاذبه‌های گردشگری
۲۱۰	 چشمه‌ها
۲۱۱	 جاذبه‌های طبیعی
۲۱۳	 اماکن و بقاع متبرکه
۲۱۴	 ۱- بقعه امام زاده محمد بن جعفر الصادق (ع)
۲۱۸	 ۲- امام زاده سید ابوالقاسم (ع)
۲۱۹	 ۳- بقعه متبرکه سی سر
۲۱۹	 ۴- امامزاده ابراهیم (ع)
۲۱۹	 ۵- امامزاده محمد سراوین
۲۲۰	 ۶- بقعه متبرکه معصوم زاده
۲۲۰	 ۷- آرامگاه سلطان العارفين بايزيد بسطامی
۲۲۳	 ۸- آرامگاه شيخ ابوالحسن خرقانی
۲۲۴	 ۹- امام زاده محمد

۲۲۴	۱۰- امام زاده آقا میرهاشم (ع).....
۲۲۵	بناهای تاریخی بسطام (شاهرود).....
۲۲۷	مجموعه تاریخی بسطام.....
۲۲۷	۱- بقعه امام زاده محمد (ع).....
۲۳۰	۲- آرامگاه عارف شهیر ایران، بایزید بسطامی.....
۲۳۰	۳- ایوان الحایتو.....
۲۳۱	۴- گنبد غازان خان.....
۲۳۲	۵- مسجد بایزید و منار بسطام.....
۲۳۷	۶- مسجد جامع بسطام.....
۲۳۸	۷- برج کاشانه.....
۲۴۰	۸- مدرسه شاهرخیه.....
۲۴۰	۹- سردابۀ بسطام.....
۲۴۱	۱۰- آرامگاه شیخ ابوالحسن خرق.....
۲۴۴	۱۱- آرامگاه سردار محمد اعظم خان.....
۲۴۴	تکایای قدیم بسطام.....
۲۴۵	تکیه دولت.....
۲۴۶	دیگر تکایای بسطام.....
۲۴۸	نتیجه.....
۲۵۲	پیوست‌ها
۲۵۴	نقشه‌ها.....
۲۵۹	جدول‌ها.....
۲۵۹	لغات و اصطلاحات (واژه نامه بسطامی).....
۲۶۶	اسامی بعضی از امرا و حکام که بر منطقه بسطام و توابع قومس حکومت و امارت داشتند.....
۲۶۸	کوه‌ها در بسطام.....
۲۷۲	رودها در بسطام.....
۲۸۴	تصاویر.....
۳۰۷	منابع و مأخذ.....
۳۱۴	نشریات و سایت‌ها.....
۳۱۵	Abstract

پیشگفتار

بعد از چند و ثنای پروردگار جهان، درود بر محمد مصطفی (ص)، و درود بر خاندان پاک آن حضرت باد.

جغرافیای تاریخی، علمی است که از تأثیر محیط جغرافیایی بر وقایع تاریخی، سیر تکامل دولت‌ها و تغییرات مرزی آن‌ها، تاریخ اکتشافات جغرافیایی بحث می‌کند. یکی از ضروریات فرهنگی برای مردم یک مکان و شهر، شناخت سوابق جغرافیایی و تاریخی آن منطقه است و برای دولت به جهت برنامه ریزی عمرانی آن‌ها ضروری است.

شاید تصور همه از انتخاب موضوع جغرافیای تاریخی یک منطقه این باشد که زاد و بوم خود را انتخاب کنند و علت اصلی علاقه به موضوع، این مسئله باشد اما در این تحقیق علت انتخاب موضوع این بوده است که همسر آقای مهندس محمدی تولایی، در هنگام مأموریت اداری و نظارت بر انجام پروژه‌های گازرسانی در سال ۱۳۷۱ هجری در منطقه بسطام مستقر بودند و در ضمن بازدید از مجموعه تاریخی بسطام و جلب توجه ایشان در آن زمان و مشورت با ایشان برای تحقیق و پیشنهادشان و بازدیدهایی که به اتفاق داشتیم بر آن شدم که درباره جغرافیای تاریخی بسطام بررسی و تحقیقی داشته باشم.

شیوه کار در این زمینه، روش تحقیق تاریخی و توصیفی با استفاده از روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در این راه برای جمع آوری و به دست آوردن اطلاعات با سفر به منطقه و در نظر گرفتن ابعاد مختلف موضوع مورد بررسی، ضمن مشاهدات عینی، با آقای حسنی رئیس شورای اسلامی شهر، خادمان حرم امام زاده محمد، معاونت فرمانداری شاهرود، اداره میراث فرهنگی شاهرود، ادارات فرهنگ و ارشاد اسلامی

شاهرود و سمنان، اداره آموزش و پرورش بسطام، منبرخانه و ... مصاحبه گردید و از هر کدام اطلاعاتی کسب شد:

استاد راهنمای پژوهش خانم دکتر دلبری در نگارش اثر نقش بسزایی داشتند. در روش کتابخانه‌ای نیز با استفاده از کتابخانه، تالار محققان و بخش اسناد آستان قدس رضوی، کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، اطلاعاتی را از کتاب‌های مربوطه فیش برداری و سپس تنظیم نهایی کردم و در نهایت، ویراستار، تحقیق را ویرایش کرد.

کتاب‌هایی تا کنون در مورد این شهر نوشته شده‌اند به قرار زیر است: مختصری از تاریخ بسطام (از پیدایش حکومت قاجاریه)، سلطان‌العارفین بایزید بسطامی عارف بزرگ قرن دوم و سوم هجری، انوار محمدی (مسیح) و همراهان امام رضا (ع) سیمای امام زادگان و فرزندگان شاهرود و بسطام)، محرم در شاهرود و بسطام، بسطام و بایزید بسطامی.

آقای سید هادی میرآقایی، بسطام پژوه و بسطام شناس، گام‌های خوبی برای معرفی بسطام برداشته است و کتاب‌های بالارزشی چون بسطام نامه (شرح حال گزیده‌ای از مشاهیر بسطام)، بسطام پژوهی (مجموعه مقالاتی درباره فرهنگ و معماری بسطام)، ستاره‌ای بر کرانه خاک (شرح حال امام‌زاده محمد (ع) و آرامگاهش در بسطام)، در اخیرا با نام ستاره‌ای پرفروغ بر کرانه خاک تجدید چاپ شده است و مقالات گوناگون در مجلات مختلف کشور مانند فرهنگ قومس، کیهان فرهنگی، آینه میراث، وقف و غیره.

و کتاب بسطام قطعه‌ای از بهشت آقای حسن شهنا که به سفارش شهرداری و شورای اسلامی شهر بسطام، برای شناخت جاذبه‌های گردشگری، نوشته است.

کتاب حاضر که دربرگیرنده تحقیقاتی از جغرافیای تاریخی، معماری و بناهای تاریخی بسطام است، چاپ و انتشار خود را مدیون کمک و مساعدت مدیریت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی سمنان جناب آقای محمدرضا سوقندی می‌داند به همین دلیل، اقدام ارزنده فرهنگ و ارشاد اسلامی شایسته تقدیر و تشکر است. امید است این مساعدت همچنان ادامه داشته باشد تا زمینه چاپ سایر تحقیقات فراهم گردد.

در پایان از راهنمایی‌های استاد راهنما خانم دکتر دلبری، استاد مشاور خانم دکتر عظیم زاده، استاد خانم دکتر سعادت‌فر، آقای علیرضا شاه‌حسینی مدیر محترم انتشارات حبله رود و کلیه دوستانی که در انجام تحقیق یاری رسانده‌اند، همچنین از مدیریت شرکت گاز استان سمنان، آقای علیرضا جراحی تشکر و قدردانی می‌نمایم.

عصمت جهانی مقدم

پاییز ۱۳۹۴

مقدمه

انسان با همه ف شناخت خداوند و عبرت گرفتن از سرگذشت گذشتگان، لازم است به سیر و گردش در رمین، بپردازد، هم چنان که در آیات و روایات هم به این گونه گردشگری و سیر و سیاحت و اندیش آشا شد است؛ مانند سوره عنکبوت، آیه ۲۰:

«لَا يَرْوِي فِي الْأَرْضِ فَأَنْظِرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ»

یا سوره حج، آیه ۴۶:

«أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ لِنُكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا»

سرزمین وسیع ایران، میراث گران بهائی نیاکن ماست که از نسلی به نسلی با تمام فراز و فرودهای تاریخی توانسته مقاوم و سربلند به بعد زندگی خویش ادامه دهد. به طوری که جای جای آن، یادگاری از گذشته دارد که شناسایی و آگاهی از آثار تاریخی گویای اهمیت این سرزمین و جایگاه والای آن می باشد و این آثار فرهنگ پر بار ایرانی را چه در دوره قبل و چه بعد از اسلام معرفی می کند. بنابراین شناخت ایران و فرهنگ و تمدن بزرگ ایران برای هر ایرانی لازم و ضروری است چون هر چه بیشتر از تاریخ و فرهنگ ایران آگاهی داشته باشیم ایران را بیشتر می شناسیم و به اهمیت استراتژیک آن در طول تاریخ بیشتر واقف می گردیم و بیشتر خود را متعهد به شناخت فرهنگ و تمدن ایران می دانیم.

اهمیت شناخت تاریخ و فرهنگ و ایران باستان، این که پهنه شرقی ایران بزرگ، نواحی خراسان و قومس که از قدیم الایام از جایگاه والایی برخوردار بودند از پایگاه های روشنی بخش علم و تمدن بشری محسوب می شدند. قومس نیز جایگاه حلاجان معرفت و علم و دانش به شمار می آمد.

باز شناسی گذشته‌های پر راز و رمز اجداد وطن ما ایران زمین، احتیاج به کندوکاو و جستجوی بسیار دارد. مؤلف کتاب حاضر، توانسته با تلاش بسیار در دو حیطه کتابخانه و حیطه میدانی به گزارشی عمیق و جامع درباره این سرزمین دست یابد. با این حال از آن جا که هیچ کاری بدون نقص نیست، قطعاً رعایت موارد دیگر می‌توانست در کامل‌تر شدن مطالب، مؤثر باشد.

تاریخ همواره از سنخی است که در هر دوره و زمانی می‌بایست دوباره به نگارش در آید و در آن تجدید نظر گردد و در هر نوبت قطعاً مطالب کامل‌تر و جامع‌تر خواهد شد. محیط تاریخی و جغرافیایی بسطام نیز از این مقوله می‌باشد. تغییرات و تحولات بیش آمده در ناحیه بسطام در طول زمان و واقع کارنامه‌ای برای بازشناسی هویت این سرزمین است. همان گونه که جغرافیای محیط دست‌خوش تحولات است، تاریخ و رویدادها نیز به اشکال گوناگون پدیدار می‌گردد و در واقع این وظیفه محققان است که با موشکافی بتواند به سیر این تحولات در طول زمان و بستر جغرافیایی پی ببرد.

بسطام همواره در طی تاریخ مورد توجه سلاطین و حاکمان ایران بوده است و در گذشته قرار داشتن بسطام در مسیر جاده ابریشم و تجارت و آب و راه‌های منطقه و ... از دلایل رونق بسطام بوده است اما از زمان قاجاریه با وجود رونق گرفتن شاه‌رود در مسیر قرار گرفتن جاده از اهمیت بسطام کاسته شده و شاه‌رود مورد توجه قرار گرفته است. به همین دلیل، با جایگزین شدن شاه‌رود در مسیر مشهد-تهران، بسطام رونق خود را از دست داده است اما گمان می‌رود با وجود این، بسطام با دارا بودن آثار تاریخی و مشاهیر بسیار و هم چنین تنوع در محصولات کشاورزی، ظرفیت رشد و پیشرفت بیشتری دارد.

منطقه بسطام در شمال شهر شاه‌رود واقع در استان سمنان، از قرون سوم و چهارم تا پایان دوره قاجار یکی از مراکز فرهنگی ایران به شمار می‌آمد و علما و دانشمندانی مانند بایزید بسطامی مشهور به سلطان‌العارفین، همچنین سفر بزرگانی چون ابوسعید ابوالخیر و ناصر خسرو و ... وجود دیگر علما و دانشمندان و تأسیس مدرسه شاه‌رخیه و مجموعه

تاریخی بسطام و ... می‌تواند یادآور فرهنگ و تمدن منطقه بسطام باشد.

با توجه به موضوع جغرافیای تاریخی بسطام از نقاط ضعف و قوت منطقه مطلع می‌شویم و این که بسطام در کجا و در چه موقعیت جغرافیایی قرار دارد؟ از نظر تاریخی در این ناحیه طی سلسله‌های مختلف، چه تغییر و تحولاتی رخ داده است؟ مشاهیر و دانشمندان آنجا در طی دوران مختلف چه نقشی داشته‌اند؟ بسطام از نظر موقعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در زمان‌های مختلف چه فراز و نشیب‌هایی داشته است؟ دلایل آن چیست و چگونه می‌توان به مشکلات فائز آمد؟ پاسخ به این سؤالات در این کتاب ما را در شناخت بهتر بسطام یاری می‌دهد.

قدمت تاریخی بسطام به دو، پیشدادیان می‌رسد و تا زمان قاجاریه نیز همچنان دارای رونق بود که پس از این دوره به تدریج در پی رشد و ترقی شاهرود، به علل مختلف بسطام رو به انحطاط نهاد اما این شهر به جهت با بودن مشاهیری همانند بایزید بسطامی و فروغی بسطامی و غیره و هم چنین آثار تاریخی و جاذبه‌های گردشگری موجود در آن همانند مجموعه تاریخی بسطام، امام زاده محمد (ع)، چشم هفت رنگ، جنگل ابر، جنگل اولنگ و ... باعث شد در طول گذر تاریخ، فراموش نگردد هر چند آداب و رسوم آنجا در طول زمان دچار تغییراتی گشت.

اما با توجه به پیشینه کهن این شهر و از آنجا که این منطقه در آینده شهرستان تبدیل خواهد شد، به نظر مناسب بود جهت شناخت هر چه بیشتر منطقه و دیدن همه جانبه از لحاظ جغرافیایی و تاریخی و آداب و رسوم و مشاهیر و جاذبه‌های گردشگری و موقعیت اقتصادی مورد بررسی بیشتری قرار گیرد که در نهایت جغرافیای تاریخی نام گرفت و کتاب حاضر شکل گرفت.

این کتاب شامل پنج فصل است که به ترتیب از فصل اول تا پنجم به جغرافیای طبیعی (موقعیت جغرافیایی، آب و هوا، پوشش گیاهی و جانوری، محصولات اقتصادی و بازرگانی و راه‌های تجاری)، پیشینه تاریخی و سیاسی بسطام (تاریخ بسطام پیش از اسلام، وجه تسمیه و

بنیان گذار بسطام، بسطام از ابتدا تا فتح اسلامی، بسطام در دوره اسلامی، مشاهیر و مراکز آموزشی (عارفان و دانشمندان، شاعران و هنرمندان، مکتب خانه‌ها و مدارس، خانقاه‌های صوفیان، مراکز آموزش عالی، اوقاف)، فرهنگ عامه (آداب و رسوم، جشن‌ها، عزاداری، گویش و لهجه بسطامی، ضرب‌المثل‌های بسطامی، دین و مذهب، عقاید و باورهای مردم، غذاهای محلی، پوشش، بازی‌های سنتی، ترکیب جمعیتی و نژادی)، جاذبه‌های گردشگری (چشمه‌ها، بناهای تاریخی بسطام، نتیجه و سپس پیوسته‌ها (نقشه‌ها، جدول‌ها، لغات و اصطلاحات بسطامی) و فهرست منابع و مآخذ می‌پردازد.

یقیناً به دلیل گستردگی موضوعات می‌حث جغرافیای تاریخی، پژوهش حاضر، کامل و خالی از اشکال نیست، اما این کتابی است که مقدور بوده در تدوین مطالب و نحوه ارجاع، سعی لازم را داشته و ان شاءالله که حق بسطام را برساند.